

УДК 81'25-112=161.2-051В. Коптілов Г.Кочур

## ДІАЛОГІЗМ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ КОНЦЕПЦІЙ ГРИГОРІЯ КОЧУРА ТА ВІКТОРА КОПТІЛОВА В ОНТОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Ірина Одрехівська

*Львівський національний університет імені Івана Франка  
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;  
e-mail: irynaodr@yahoo.com*

Розглянуто основні проблеми перекладознавчих праць Г. Кочура та В. Коптілова у зрізі діалогічної теорії М. Бахтіна, що дає змогу осмислити симбіоз їх концепцій як чинник розвитку української школи перекладу другої половини ХХ ст. та як один із фундаментів побудови сучасного українського перекладознавчого дискурсу. Обґрунтовано науково-естетичний характер перекладознавчої концепції В. Коптілова та художньо-естетичний профіль Кочурової концепції перекладу. Описано “перехрестя поглядів” перекладознавців в інтерпретації питань індивідуальності перекладача, джерелоцентричності перекладів та їх мовної культури, перекладності, “планомірності” перекладацького процесу та дисциплінарної традиції тощо.

*Ключові слова:* Г. Кочур, В. Коптілов, перекладознавство, художній переклад, культура перекладу, індивідуальність перекладача, перекладність, періодизація історії українського перекладу.

Українське перекладознавство другої половини ХХ ст. можна змоделювати за концепцією М. Бахтіна як певний онтологічний простір, де діалог є необхідною передумовою його існування. Тогочасні діалогічні відносини українських перекладознавців були не “переломлюванням чужого голосу власною інтонацією, а насамперед вслуховуванням у чуже слово, ідентифікацією себе з тим, хто вимовляє це слово, щоб пізнати іншого й самого себе в своїй “іншості” [2, с. 54]. “Ірпінський університет” Г. Кочура, потужна перекладацька майстерня М. Лукаша, наукова школа проф. В. Коптілова – кожен, для прикладу, мав своє “слово” і свій самобутній “голос”, проте саме їх взаємодія та “діалогічність” окреслювали коло актуальних питань, відкривали якісно нові обшири перекладознавчої думки та визначали її подальшу генезу.

З другого боку, за фізичним законом про рівність сили дії силі протидії, гнітючі колізії суспільного життя у рамках ідеології тоталітаризму, а також спроби створення “культурного геноциду” (І. Дзюба) викликали протидію українських інтелектуалів, які вступали у “нерівний силовий діалог”, усвідомлюючи історичні запити української культури. Так, в онтологічному просторі українського перекладацтва Г. Кочур стає “центром морального опору тоталітаризму” (Р. Зорівчак), адже його перекладацькі проекти та творчі акції “визначалися стратегічним баченням потреб української культури” [7, с. 26], а його перекладацько-дослідницький досвід переростав у масштабну

пропозицію як для перекладацької, так і для всієї національно-культурної громади [3, с. 7]. Полемічний діалог Г. Кочура зі системою цензури та тогочасною видавничою практикою переростав і викристалізовувався у формування власної перекладознавчої концепції, що “диктувала відповідальне окреслення завдань перекладацтва” [3, с. 9].

Предмет цієї розвідки зведено до аналізу діалогізму перекладознавчих концепцій Г. Кочура та В. Коптілова, перекладача-новатора та провідного вченого-інтелектуала, якого небезпідставно вважають “еталоном високої наукової культури” [34], тим “Атлантом”, що підняв українське перекладознавство на істотні наукові висоти. Г. Кочур визнавав авторитет наукової школи проф. В. Коптілова та всіляко сприяв її розвитку. “Один з найавторитетніших наших знавців і теоретиків перекладу” [22, с. 544], – саме така оцінка Майстра доробку науковця.

У межах нашого розгляду оперуємо поняттями “діалогічність” та “діалогізм” як не тотожними. На наш погляд, діалогічність радше вказує на міжособистісну комунікацію двох перекладознавців: як і безпосередню (за участі у спільних проєктах та засіданнях, у книгарні “Сяйво” чи на літературних вечорах у домівці І. Стешенко тощо), так і опосередковану текстовою формою (статті-репліки, рецензії тощо). Перехресні стежки Г. Кочура та В. Коптілова вже частково висвітлено у статті “Тригорій Кочур та Віктор Коптілов: перехресні стежки перекладачів” [33], проте її можна доповнити ще кількома цікавими фактами, які повніше реконструюють їх “діалог”. Передовсім варто вказати на спільний історико-аналітичний проєкт 1967 р. – підготовку масштабного звіту “Пятьдесят лет украинского перевода (Краткий исторический экскурс)” для Секції художнього перекладу Спілки письменників СРСР, яку представлено на сторінках двотомного ювілейного видання праць Г. Кочура [29].

2004 р. в Літературному музеї Г. Кочура віднайшли нотатку – план-проспект збірника “З теорії та історії перекладу”, що залишився нереалізованим через хвилю репресій початку 1970-х рр. Він містить перелік студій, які, на думку Г. Кочура, варті уваги [21]. Серед них – праця В. Коптілова з доволі промовистою назвою “Четверо Сальєрі”, яка залишилась неопублікованою й не збереглась навіть у рукописній формі. Сьогодні можна лише здогадуватися про зміст Коптілових прототипів, персонафікованих в образах Сальєрі...

Подібно, у видавничій рецензії Г. Кочура “Зауваження до перекладів з “Хрестоматії зарубіжної літератури XVII–XVIII ст.” (друкарський набір книжки розсипано у часи переслідувань) [19] дізнаємось, що для цього видання В. Коптілов готував переклади поезій Ф. Логау та А. Грифіуса, однак ці інтерпретації досі залишаються terra incognita у доробку перекладача. Щобільше, Кочурова рецензія на хрестоматію, мабуть, найхарактерніший взірець діалогу Кочура-критика й Коптілова-перекладача: “Зразком працьовитості є переклад 4-рядкового вірша Логау “Працьовитість”: В. В. Коптілов подав сім варіантів перекладу цього справді-таки надзвичайно важкого для перекладу вірша. Найкращий варіант усе-таки сьомий – останній...” [19, с. 88], і подає короткий екскурс у можливі недогляди тлумача.

За редакцією Г. Кочура у видавництві “Веселка” 1972 р. виходить збірка “Співець”, що містить переклади зі світової поезії кінця XVIII – першої половини XIX ст. За мотивацією Г. Кочура, В. Коптілов переклав поезію Е. По “Дзвони”, а також представив для публікації у збірці поезії В. Блейка “Весна”, “Вечірня пісня”, “Сон”, “Тигр” та вірші Ф. Гельдерліна “Пісня долі Гіперіона”, “До надії”, “Мужність поета”, “На півдо-

розі життя” [37]. Цікаво, що останній вірш у переліку – “На півдорозі життя” – варто трактувати як другу редакцію Коптілового перекладу цього вірша, оскільки перший варіант під назвою “Середина життя” з’явився двома роками раніше (1970 р.) на сторінках “Всесвіту” [4]. Отож, можна припустити, що другий варіант В. Коптілов створив після фахових порад чи зауваг Г. Кочура-редактора збірки. Найістотніша зміна стосується назви вірша: якщо в оригіналі бачимо “Hälfte des Lebens”, то, на перший погляд, здається, що переклад *середина життя* цілком адекватний. Утім, англійський переклад цього вірша відомого перекладача М. Гамбургера “The Middle of Life” піддали критиці саме за таку інтерпретацію заголовка, всі інші англійські переклади містять “Half of Life”. Причина зміни назви вірша В. Коптіловим у другій редакції чи критики англомовного перекладача, мабуть, полягає у тому, що наскрізна алюзія до назви латинського антифону “Media vita in morte sumus” (“В середині життя ми вже близькі до смерті”) дещо зміщує розуміння ідейно-образної структури Гельдерлінового вірша в іншу площину. У Ф. Гельдерліна є натяк на смерть, але “творчу”, оскільки в час написання твору поет проходить крізь життєву кризу і побоюється втратити свій поетичний талант. Метафорично описуючи свій стан у вигляді достиглого плоду *І групи осінніх злото*, поет локалізує себе посеред зими: *Лихо мені! Де знайду – Взимку! – квіти, і сонячний промінь...* Як бачимо, В. Коптілов пунктуаційно (й інтонаційно) виділяє обставину часу *Взимку!*, акцентуючи протиставлення фізичного віку (зима) духовній насназі (рання врожайна осінь). Тобто, латинську сентенцію про близькість до смерті середини життя все ж прочитуємо у вертикалі твору, проте латентно. Тому доволі сміливий вибір назви “На півдорозі життя” краще зберігає імпліцитну структуру та біографічний мотив вірша й укотре підтверджує Кочурову характеристику В. Коптілова як перекладача, у якого “точність поєднується зі сміливістю”, який “частенько жертвує дослівністю заради збереження духу й гостроти вислову оригіналу” [19, с. 88].

Із позицій діалогічності цікаве дискусійне поле між Г. Кочуром та В. Коптіловим утворило видання антології словацької та чеської поезії [36; 38]. В. Коптілов-критик у “Літературній Україні” пише оперативний відгук про появу збірок, підкреслюючи високий рівень перекладів та добору матеріалу, однак зазначає: “У перекладі “Тірольських елегій” К. Гавлічка-Боровського навряд чи доцільно було вживати такі діалектизми, як “сарак” і “флінта” [9]. У журналі “Дніпро” 1965 р. Г. Кочур у розвідці “На перекладацькі теми” одразу ставить питання “А чому недоцільно? Що тут саме стоїть на перешкоді?” [25, с. 91]. Власне, цю статтю Майстер починає зі своєї оцінки критичного зауваження В. Коптілова: “...одне дрібненьке, дуже часткове зауваження рецензента викликало в мене деякі сумніви” [25, с. 91]; “...скільки тих “сарак” у Стефаніка, Черемшини та інших класиків нашої літератури! [...] А щодо “флінти”, то навіть старого Котляревського не можна прочитати, не натрапивши на неї в четвертій пісні “Енеїди”...” [25, с. 91]. Так, Г. Кочур підводить до певного узагальнення свого диспуту: “Та для мене закид В. Коптілова був тільки відправним пунктом у моїх міркуваннях. Справа не в цих зауваженнях, а в тенденції, що за ними стоїть” [25, с. 91]. Тобто, за аргументацією О. Селіванової [35], інтерпретуючи чужий текст – рецензію В. Коптілова, Г. Кочур внутрішньо діалогізує з текстом і з собою на підставі власної заглибленості в інтеріоризоване буття й універсум культури (у цьому випадку – культури українського художнього перекладу другої половини ХХ ст.) й роздумує над питанням регламентованості української літературної мови: “[...] одного відрядного

факту не можна заперечити: і вузьке уявлення про літературну мову, і бажання приписати широкому читачеві примітивізм естетичних критеріїв та смаків – ці явища поступово й неухильно стають пережитком” [25, с. 95–96]. Отож, діалогічність поглядів в одній конкретній “ситуації” – Коптілові критичні зауваження – дедуктивно підводять до осягнення діалогізму Кочурової та Коптілової концепцій перекладу.

Як нам видається, використання поняття “діалогізм” сприяє осмисленню масштабності концептуальних вчень Г. Кочура та В. Коптілова не як замкнених цілісностей, дискретних у часі та просторі, а як “відкритих текстів”, що вступають у діалог та актуалізують усе нові прочитання. У цьому контексті М. Бахтін виділяє ще один вимір адресатної діалогічності – наадресатний, коли читачі-несучасники автора інтерпретують його твір, коли взаємодія з наадресатом стає зовсім іншою і приводить до інших результатів у діалозі із семіотичним універсумом культури [35, с. 139]. Відштовхуючись від наадресатної діалогічності М. Бахтіна, на нашу думку, саме поняття діалогізму дає широту погляду й дозволяє розглядати симбіоз Кочурової та Коптілової концепцій як чинник розвитку української школи перекладу, як один із фундаментів побудови сучасного українського перекладознавчого дискурсу. У такому ракурсі Г. Кочур та В. Коптілов постають своєрідними “стратегіями”, які програмують у структурі кожної студії власну онтологію перекладу.

Р. Зорівчак зазначає, що Г. Кочур дотримувався історико-літературної концепції художнього перекладу з увагою до індивідуальності перекладача [5, с. 18]. За Г. Пехник, літературознавча концепція перекладу Г. Кочура містить 16 ключових проблем [5, с. 96], які, згідно із твердженням Т. Шмігера, можна умовно поділити за такими акцентами: процес перекладу, особистість перекладача, перекладацькі стратегії, стилістичні прийоми перекладу [40, с. 109]. Такий проблемний репертуар характерний для перекладознавчої концепції проф. В. Коптілова – щобільше, практично за схожою рубрикацією структурована критична монографія науковця “Першотвір і переклад. Роздуми і спостереження” [14].

Проте, крім історико-літературного принципу висвітлення перекладознавчих проблем, В. Коптілов обирає й іншу архітектуру постановки проблеми, зокрема, залучає інструментарій структурної типології (скажімо, різнорівневої перекладацької інтерпретації та структурної поетики (за підходами Ю. Еткінда) і стає апологетом науково аргументованого аналізу перекладу, що втілено у його методології перекладознавчого аналізу. Загалом, В. Коптілов уособлював науково-естетичну критику художнього перекладу. Це поєднання двох констант науковості та естетичності кристалізується у тому, що професор неодмінно послуговувався положеннями теорії й історії українського перекладу, у світлі яких й аналізував та оцінював переклади, проте не належав до методологічних пуристів, а підтримував синтетичну теорію перекладу: поєднання лінгвістичного та літературознавчого підходів, окреслення роботи перекладача у тривимірному просторі “двох епох”, “двох середовищ” і “двох стилістичних систем” та ін. В. Коптілов переконував, що “сучасний перекладач, який не хоче зважати на теорію перекладу, схожий на людину, що, переходячи велелюдну вулицю, навмисне зав’язує собі очі хусткою й покладається лише на власне “внутрішнє відчуття” напруму” [14, с. 5].

Якщо для перекладознавчої концепції В. Коптілова характерний науково-естетичний профіль, то перекладознавчу концепцію Г. Кочура можна позиціонувати

як *художньо-естетичну*, для якої художня текстотворчість, її естетикоцентричність має першочергове значення. Г. Кочур-перекладознавець постав із живої практики, і та широта погляду фахового перекладача художньої літератури сформувала його перекладознавчу програму. Іншими словами, Кочурова концепція виросла з практикології перекладу, що охоплює соціологію перекладу, редакційну роботу над перекладами та методологію критики перекладу, де Майстер не був “декоратором” перекладацького процесу й не писав хвалебні трюїзми, а як натураліст із скрупульозністю “соціолога-анатома” (вислів Т. Гундорової [6]) писав про гострі проблеми культури українського художнього перекладу. Тому відчитування вузлових питань перекладознавчої концепції Г. Кочура – це “міжкодовий” перехід від його практики та критики перекладу до метакритичних та метатеоретичних формулювань.

Саме Г. Кочур є автором “хрестоматійного” (характеристика О. Чередниченка [39, с. 41]) порівняння перекладу з виконанням музичного твору, який є єдиним, проте кожен музикант виконує його по-іншому. У цьому формулюванні закладено два ключі Кочурової концепції: неминучість прояву індивідуальності перекладача та потенційна множинність перекладу. Скажімо, виконання творів світової класики “Моцартом українського перекладу” – М. Лукашем – Г. Кочур вважав “вершиною української літератури” [30, с. 515], що свідчить про сприйняття Майстром перекладного твору як естетичного явища цільової літератури, рівнозначного її оригінальним творам за якістю та функцією. Таку метафоричну лінію перекладацтва з галузями мистецтва продовжує В. Коптілов: “[...] як актор підпорядковує свою поведінку на сцені задумові автора п’єси, так перекладач повинен свідомо підпорядковувати свою індивідуальність особі автора, стаючи “провідником ідей та образів першотвору” [17, с. 11], де акцент ставить вже не на суб’єктивному началі особистості перекладача, його індивідуальній манері (як у Г. Кочура), а на характері діалогу “автор-перекладач”, того компромісу, який “в ідеалі” досягає переклад. Втім, В. Коптілов теж повертається до образу “перекладача-музиканта”: “[...] бажання тлумача зробити рельєфнішими ті складники твору, які найбільше привертають його увагу, виявити таким чином своє ставлення до певних місць оригіналу, нагадує увиразнення піаністом чи скрипалем окремих місць музичного твору завдяки наданню їм особливої емоційності” [14, с. 173]. Однак, на думку В. Коптілова й Г. Кочура, такі штрихи й загалом стилістичний “камертон” перекладача не повинні “підминати під себе індивідуальність автора першотвору й “перемагати” його” [17, с. 11], відтак обоє перекладознавців стають адвокатами “джерелоцентричного” підходу до перекладу.

В. Коптілов та Г. Кочур завжди у полі свого зору залишають “матерію” перекладу – мовне втілення перекладачем ідей та образів оригіналу – і застерігають проти певної апріорності оцінки діяльності перекладача, що розглядається безвідносно до лінгвостилістичного аналізу його перекладів. Мовна культура перекладів – одна із центральних тем критичних студій Г. Кочура, де дослідник діалогізує з так званими “вегетаріанцями стилю” перекладів, які звинувачують перекладачів у засмічуванні мови архаїзмами, просторіччям і діалектизмами, та стає поборником мовних “ляпсусів”, небажаних у перекладі, й “дешевого “переляскування” первотвору”. У теоретико-критичних працях В. Коптілова проблема культури мови художнього перекладу набуває характеру комплексної науково-дослідної теми. Крім монографічних досліджень автора, дві студії “Культура мови поетичного перекладу” (1964) та

“Художній переклад і культура мови” (1981), написані у проміжку двадцяти років, засвідчують поступове розширення діапазону цієї проблеми науковцем та формування її теоретичного “каркасу”. Висновок В. Коптілова, що “все в мові перекладу потребує – згадаємо пушкінський вислів – “соразмерности и сообразности”: співвіднесеності з оригіналом і відповідності до норм власної мови” [18, с. 93] співзвучний із позицією Г. Кочура, що потрібно “вжитись” в атмосферу твору, в його мовну стихію та все ж перекладати із тактом та почуттям міри [24, с.120].

Однак перекладознавці також демонструють гнучкість власних позицій. За М. Новиковою, “коли один одного знаходять талановиті критики та талановиті перекладачі, досягається “рівномасштабність” бачення предмета” [32, с. 181]. Саме таку рівномасштабність демонстрували В. Коптілов та Г. Кочур: не поділяючи певних позицій М. Лукаша та застосованого ним методу, загалом В. Коптілов високо оцінював якість його перекладів; подібно, Г. Кочур, “стоячи на інших перекладацьких позиціях” [27, с. 505], визнає “неабияку майстерність, вільне володіння мовними засобами, технічну віртуозність, надзвичайну винахідливість” І. Костецького [27, с. 505].

Іншим “контroversійним” пунктом діалогу перекладознавців є поняття “перекладності”. В. Коптілов, працюючи у рамках радянської перекладознавчої парадигми, обстоював перекладність будь-якого твору. Г. Кочур все-таки часто писав про власне “чуття” нездоланного опору матеріалу, коли “дуже часто не можеш позбутися враження, що повноцінне існування ліричного вірша можливе тільки в межах тієї мови, в якій він виник, що переклад – лише неповноцінний, хоч і неминучий, сурогат, який порушує єдину неповторну гармонію” [26, с. 429]. Доволі іронічно Г. Кочур заявляє: “У нас ту теорію “неперекладності” заперечують (перекладознавці, звичайно), вважають, що вона ідеалістична і так далі. А практик, автор багатьох блискучих перекладів, якось обмовився таким парадоксом: віршований переклад, як правило, річ неможлива. А якщо, незважаючи на це, існує немало досконалих перекладів, то кожен є не що інше, як виняток із загального правила” [28, с. 568]. Чи трактувати тоді твердження В. Коптілова досить категоричним, позбавленим практичної основи?.. Чи, навпаки, Г. Кочур ідеалістичний у своїх перекладацьких прагненнях, абсолютизуючи тотожність макрообразів оригіналу та перекладу?.. Гадаємо, що діалогізм таких позицій аж ніяк не створює колізію їх поглядів, а вказує на природу становлення їх концепцій. На переконання В. Коптілова, кожен новий перекладач вносить щось своє у процес освоєння іншомовного твору рідною літературою, проте *жоден переклад не вичерпує оригіналу*, лише “*розкриває нову його грань, допомагає глибше пізнати його, а процес пізнання безконечний*” [14, с. 115]. Відтак, В. Коптілов усвідомлює, що перекладу без жертв не буває, проте кожен новий переклад відкриває оригінал заново у ланцюзі його пізнання. Погляди В. Коптілова чітко проєктуються на теорію пізнання, за І. Кантом, який вказує на форми простору і часу (трансцендентальна естетика) та свідомості особистості, яка “оформлює сприйняття” (трансцендентальна поетика) у процесі пізнання. Так, В. Коптілов робить висновок, що художня цінність інтерпретації перекладача – функціональна величина з історично змінними рисами: “Перекладач-художник завжди прагне визначити місце свого перекладу в рідній літературі, зважає на пройдений нею шлях, пильно вдивляється в далину майбутнього. Він розуміє, в перекладі нема загальноприйнятих розв’язань” [16, с. 46]. Тобто В. Коптілов не абсолютизує

кожен окремий переклад, а розглядає їх в “естафеті” (за однойменною назвою розділу праці “Першотвір і переклад”).

Г. Кочур як перекладач-віртуоз прагне досягти такого “інтимного” проникнення в секрети стилю оригінального письменника й такої свіжості сприйняття, що його рефлексії про “неперекладність у перекладному” стають виявом його внутрішнього досвіду. У відповідях на запитання з анкети збірника “Теорія і практика перекладу” Г. Кочур писав: “Кожен твір перекладається по-інакшому, – як коли, то “система образних засобів” виникає так раптово й остаточно, що її не треба й “відшліфовувати”, а коли – то це тривалі й дуже складні пошуки, сумніви, численні варіанти” [20, с. 200]. Власне, саме у період таких перекладацьких шукань і сумнівів часто складається враження про нездоланий опір матеріалу, про безперспективність остаточного варіанта, відтак – про неперекладність твору.

Щобільше, вже з перспективи перекладознавця Г. Кочур наче віддзеркалює позицію В. Коптілова: “Працю кожного перекладача [...] слід розглядати не відокремлено, а як часточку велетенських зусиль... Це грандіозний процес, що ніколи не доходить до краю” [24, с. 109].

Під таким кутом тематична шкала перекладознавчих концепцій обох науковців охоплює проблеми історії перекладацького процесу “як історії становлення перекладацької майстерності” та “як історії все глибшого розгортання можливостей мистецтва перекладу загалом” [14, с. 203]. Кандидатська дисертація “Нарис історії українського поетичного перекладу (дожовтневий період)” (1963) В. Коптілова – перша наукова розвідка такого рівня з історії перекладу в українській гуманітаристиці. У рамках кандидатської дисертації науковець накреслює комплексну схему періодизації історії українського художнього перекладу “дожовтневого” періоду, акумулює новий фактаж, який прочитується з оперттям на глибоковиважені теоретичні міркування. Відповідно до концепції В. Шора зі статті “Как писать историю перевода?”, що видана у дев’ятому випуску збірника “Мастерство перевода” (1972), саме історикотипологічний підхід лежить в основі моделі висвітлення історії українського “дожовтневого” перекладу В. Коптілова.

Цікаво, що через п’ять років, 1968 р., на сторінках “Всесвіту” у статті “Здобутки і перспективи” Г. Кочур, розглядаючи історію українського перекладу, також пропонує періодизацію української перекладацької традиції так званої “дожовтневої” доби. Хронологічно та за змістовими параметрами періодизації В. Коптілова та Г. Кочура мають багато спільного. Безперечно, формати двох класифікацій – різні, оскільки В. Коптілов працював у жанрі дисертаційного дослідження, тому відштовхувався від обраної теоретичної моделі та дотримувався певних тогочасних ідеологічних приписів, тоді як Г. Кочур поставив за мету створити рельєфну та всеосяжну картину розвитку української перекладацької традиції у формі оглядової статті в науково-популярному періодичному виданні. Скажімо, якщо Г. Кочур не згадує перекладацький доробок Л. Боровиковського у рамках початкового етапу, мабуть, через лаконізм статейного викладу, то В. Коптілов зосереджує свою увагу на його перекладацькому стилі, оскільки, на думку теоретика, саме Л. Боровиковський першим поборов нівелюючий вплив поезики І. Котляревського та травестійної манери інтерпретації і шукав свій шлях до відображення стилістичних особливостей у перекладі. Для прикладу, як стверджує В. Коптілов, 1829 р. Л. Боровиковський переклав поему А. Міцкевича “Фарис”, і “цей твір можна без будь-яких застережень назвати першим справжнім перекладом в укра-

їнській літературі”, оскільки “перекладач не вводить у нього нічого, що суперечило б мовностилістичній основі оригіналу” [10, с. 82].

Концептуальна відмінність періодизацій В. Коптілова та Г. Кочура – це виділення В. Коптіловим перекладацької діяльності Т. Шевченка як другого періоду в українській історії перекладу так званої “дожовтневої” епохи. Цю сторінку у нашій перекладацькій традиції Г. Кочур не врахував, проте не можна сказати, що про перекладацьку працю Т. Шевченка йому взагалі не було відомо. У машинописі рецензії на книгу поезій Я. Кохановського 1980 р. Г. Кочур стверджує, що доцільно було б до збірки подати кілька псалмів в інтерпретації польського поета, “зокрема тих, які наслідував і Шевченко” [23, с. 908]. Водночас Майстер застерігає: “Та в цьому випадкові не можна й говорити про якийсь точне відтворення: обидва поети користувались не оригіналом, а прозовим перекладом, Кохановський латинським, Шевченко – церковнослов’янським, а віршована форма в обох випадках належить інтерпретаторові” [23, с. 908]. Отож, Г. Кочур відносив переклади Т. Шевченка до вільних варіацій, а не до власне перекладів, тоді як В. Коптілов проводив розбіжність у двох розуміннях поняття “переклад”: сучасному й історичному, оскільки у XIX ст. поняття “художній переклад” було значно ширше, ніж у другій половині XX ст. Оскільки Т. Шевченко перекладав з Біблії церковнослов’янською, то В. Коптілов пропонує вважати її оригіналом щодо інтерпретацій Т. Шевченка. Зі 150 псалмів Т. Шевченко обрав десять, що, на переконання теоретика, стали високохудожніми перекладами давніх релігійних гімнів і молитов.

“Наадресатом” діалогізму перекладознавчих позицій Кочура–Коптілова щодо шевченківської творчості виступив М. Москаленко, який через 40 років у “Нарисах історії українського перекладу” вказав: “У творчій біографії Тараса Шевченка поетичні переклади, здається, ніколи не були на першому плані, проте їхнє значення важко переоцінити” [31, с. 156], водночас аргументуючи жанровість перекладів так: “Відомо, що провести чіткі грані між перекладами, переспівами, наслідуваннями, варіаціями, переробками, “творами на мотиви” в принципі складно, а то й неможливо, тим більше, що *рамки цих понять історично змінні*. Для поетичного світу Шевченка найхарактернішим є граничне включення перекладних текстів в авторський поетичний контекст: його переклади та переспіви такою ж мірою “шевченківські”, як і оригінальні тексти, і, як правило, несуть такий самий авторський набір індивідуальних стильових прикмет” (Виділено нами.– **І. О.**) [31, с. 157].

Слід відзначити інший істотний факт: Г. Кочур унаслідок власних спостережень підкреслює, що інтерпретації Я. Кохановського і Т. Шевченка можуть слугувати цікавим матеріалом для порівняння, тим самим окреслюючи перспективу студії на стику кількох галузей, зокрема перекладознавства, літературознавства, культурології, лінгвістики. Така заувага підводить до тези, що Г. Кочур позитивно відгукується про вихід перекладознавства у міждисциплінарний вимір досліджень. Майстер вказує, що “дуже розсунулись межі перекладознавства, різноманітною стала тематика”, проте одразу застерігає від іншої крайнощі: “дискусії інколи набувають форми таких суперечок, у яких істина не народжується, а ненароджена потопає в словесних хитросплетіннях” [20, с. 200]. У такій лаконічній “сентенції” Г. Кочур доволі промовисто змалював сучасну проблему перекладознавчого дискурсу – необґрунтовану множинність термінів на позначення одного поняття, некоректне надуживання термінологічним апаратом тощо. Власне, “як” Г. Кочур втілює свій задум: у доборі слів, у логіці статей,



у швах наративу й авторській вкоріненості в інтелектуальних традиціях М. Зерова та М. Рильського – робить Г. Кочура мовним і загальнокультурним авторитетом для сучасних перекладознавців. Таким був і В. Коптілов, який залишався поетом-перекладачем у науці (вносячи метафоричне мовлення у власні наукові студії) та вченим у поезії (ретельно аналізуючи першотвори та їх контекст). У цьому можна пересвідчитись хоча б на основі символічних назв його розвідок: стаття-репліка “Одним розчерком пера...” [13], огляд “Лоцман у морі поезії” [11] про роль журналу “Всесвіт” в українській культурі, теоретико-критична стаття “Реалістичний портрет чи воскова подоба?” [15], назва якої містить алюзію до порівняння авторства С. Маршака, за яким переклад є реалістичним портретом оригіналу, а буквالیстська інтерпретація – воскова його подоба, точна в кожній дрібниці, проте не зігріта подихом життя.

У новочасному перекладознавстві “діалогічне прочитання” концепцій провідних українських дослідників минулого вкрай необхідне, бо їх погляди звучать лейтмотивом при розгляді кожної актуальної перекладознавчої проблеми сьогодні. У цьому руслі діалогізм перекладознавчих поглядів Г. Кочура та В. Коптілова, що став предметом цієї розвідки, можна узагальнити навколо таких ключових питань:

Перекладознавча концепція Г. Кочура <i>художньо-естетичний характер</i>	Перекладознавча концепція В. Коптілова <i>науково-естетичний характер</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li><input type="checkbox"/> індивідуальність перекладача</li> <li><input type="checkbox"/> “джерелоцентричність” перекладів               <ul style="list-style-type: none"> <li><input type="checkbox"/> мовна культура перекладів</li> <li><input type="checkbox"/> історія перекладу (спроби періодизації)</li> </ul> </li> <li><input type="checkbox"/> “планомірність” перекладацького процесу та дисциплінарної традиції</li> <li><input type="checkbox"/> окреслення перспектив міждисциплінарного підходу у перекладознавчих дослідженнях</li> </ul>	

І наостанок, варто наголосити, що симбіоз перекладознавчих концепцій Г. Кочура та В. Коптілова відіграв безпрецедентну роль у становленні модерного “перекладознавчого мислення в українському масштабі, що, як наслідок, потребує ще низки ґрунтовних студій.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бажан М.* Славна, прекрасна, благородна робота! / Микола Бажан // Літературна Україна. – 1982. – 30 верес.
2. *Бахтин М.* Естетика словесного творчства / Михайл Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
3. *Дзюба І.* Григорій Кочур: Покликання. Ерудиція. Труд / Іван Дзюба // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв’ю. – К.: Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 7–10.
4. *Гельдерлін Ф.* Пісня долі Гіперіона; Гімн свободі; Діотима; До молодих поетів; Середина життя / Фрідріх Гельдерлін ; пер. з нім. // Всесвіт. – 1970. – № 3. – С. 118–120.

5. Григорій Кочур і український переклад : Матеріали міжнар. наук.–практ. конф., Київ–Ірпінь, 27–29 жовтня 2003 р. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. – 280 с.
6. Гундорова Т. Про Франка не як філософіта чи антисеміта, а як виклик українському літературознавству / Тамара Гундорова // Критика. – 2013. – № 11 (лист.).
7. Зорівчак Р. У духовно-культурному полі Григорія Кочура – теоретика й історика українського перекладу / Роксолана Зорівчак // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 11–63.
8. Коптілов В. Актуальні питання українського художнього перекладу / Віктор Коптілов. – К., 1971. – 132 с.
9. Коптілов В. Брама у світ поезії / Віктор Коптілов // Літературна Україна. – 1964. – 17 лист. (№ 88). – С. 4.
10. Коптілов В. Зауваження про мову і стиль перекладів Л. Боровиковського / Віктор Коптілов // Дослідження з літературознавства та мовознавства : Зб. наук. праць викладачів та аспірантів філол. фак. Київ. держ. ун. ім. Т. Г. Шевченка. – 1960. – Вип. 1. – С. 77–83.
11. Коптілов В. Лоцман у морі поезії : (перекладна поезія в журналі “Всесвіт”) / В. Коптілов // Літературна Україна. – 1969. – № 101. – 19 груд. – С. 2.
12. Коптілов В. “Не бійтесь заглядати у словник...” / Віктор Коптілов // Дніпро. – 1965. – № 6. – С. 146–150.
13. Коптілов В. Одним розчерком пера / Віктор Коптілов // Літературна Україна. – 1965. – 6 квіт. (№ 28). – С. 2.
14. Коптілов В. Першотвір і переклад : роздуми і спостереження / Віктор Коптілов. – К. : Дніпро, 1972. – 214 с.
15. Коптілов В. Реалістичний портрет чи воскова подoba / Віктор Коптілов // Літературна Україна. – 1969. – 8 серп. (№ 63). – С. 2.
16. Коптілов В. Сила окриленого слова / Віктор Коптілов // Мовознавство. – 1967. – № 4. – С. 45–53.
17. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / Віктор Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
18. Коптілов В. Художній переклад і культура мови / В. Коптілов // Теорія і практика перекладу : Респ. міжвід. наук. зб. – К., 1981. – Вип. 6. – С. 91–97.
19. Кочур Г. Зауваження до перекладів з “Хрестоматії зарубіжної літератури XVII–XVIII ст.” / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – Київ : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 87–90.
20. Кочур Г. З творчої майстерні перекладача / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Г. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 193–207.
21. Кочур Г. З теорії та історії перекладу / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Г. Кочур. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 157–158.
22. Кочур Г. З усіх часів і континентів / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 544–547.
23. Кочур Г. Кохановський по-українському / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 2. – С. 907–910.

24. *Кочур Г.* Майстри перекладу / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 109–121.
25. *Кочур Г.* На перекладацькі теми / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 91–102.
26. *Кочур Г.* Перше знайомство / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 428–431.
27. *Кочур Г.* Про переклади Ігоря Костецького / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 505–506.
28. *Кочур Г.* Про переклади Максима Стріхи / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 566–570.
29. *Кочур Г.* П'ятьдесят лет українского перевода (Краткий исторический экскурс) / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 127–141.
30. *Кочур Г.* Феномен Лукаша / Григорій Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 515–521.
31. *Москаленко М.* Нариси історії українського перекладу [Ч. 2] / Михайло Москаленко // Всесвіт – 2006. – № 3/4. – С. 151–171.
32. *Новикова М.* Мисль працює, мисль бореться / Марина Новикова // Всесвіт. – 1970. – № 10. – С. 180–191.
33. *Одрехівська І.* Григорій Кочур та Віктор Коптілов: перехресні стежки перекладачів / Ірина Одрехівська // Творчість Григорія Кочура у контексті української культури ХХІ віку: до 100-річчя від дня народження Майстра. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – С. 139–143.
34. Останні сніги Віктора Коптілова / Д. Павличко, І. Драч, В. Житник та ін. // Літ. Україна. – 2009. – № 7.
35. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
36. Словацька поезія : Антологія / За ред. М. Рильського. – К., 1964.
37. Співець : із світової поезії кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ сторіччя / упоряд. Г. Кочур. – К. : Веселка, 1972. – 254 с.
38. Чеська поезія : антологія / за ред. Г. Кочура. – Київ, 1964.
39. *Чередниченко О.* Проблема адаптації у світлі Кочурової концепції перекладу / Олександр Чередниченко // Творчість Григорія Кочура у контексті української культури ХХІ віку: до 100-річчя від дня народження Майстра. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – С. 40–47.
40. *Шмігер Т.* Григорій Кочур та дослідження історії українського художнього перекладу (1950–1970) / Тарас Шмігер // Творчість Григорія Кочура у контексті української культури ХХІ віку: до 100-річчя від дня народження Майстра. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – С. 106–111.

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2013

Прийнята до друку 24.01.2014

**ДИАЛОГИЗМ ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ  
ГРИГОРИЯ КОЧУРА И ВИКТОРА КОПТИЛОВА  
В ОНТОЛОГИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ  
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА**

**Ирина Одрехивская**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко  
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;  
e-mail: irynaodr@yahoo.com*

В статье рассматриваются основные проблемы переводоведческих трудов Г. Кочура и В. Коптилова в срезе диалогической теории М. Бахтина, что позволяет представить симбиоз их концепций как фактор развития украинской школы перевода второй половины XX века или как один из фундаментов построения современного украинского переводоведческого дискурса. Обосновано научно-эстетический характер переводоведческой концепции В. Коптилова и художественно-эстетический профиль концепции перевода Г. Кочура. Описываются “перехрестки” их взглядов в интерпретации вопросов индивидуальности переводчика, языковой культуры перевода, переводности, “планомерности” переводческого процесса и дисциплинарной традиции.

*Ключевые слова:* Г. Кочур, В. Коптилов, переводоведение, художественный перевод, культура перевода, индивидуальность переводчика, переводность, периодизация истории украинского перевода.

**DIALOGISM OF H. KOCHUR'S  
AND V. KOPTILOV'S TRANSLATION STUDIES CONCEPTIONS  
IN THE ONTHOLOGICAL DIMENSION OF UKRAINIAN CULTURE  
IN THE SECOND PART OF THE 20<sup>TH</sup> CENTURY**

**Iryna Odrekhivska**

*Ivan Franko National University of Lviv  
1, Universytetska St., Lviv, 79000,  
e-mail: irynaodr@yahoo.com*

The paper sheds light on key problems of Translation Studies works by H. Kochur and V. Koptilov, the analysis of which is held within the framework of M. Bakhitin's dialogism theory. Interpreting the symbiosis of their conceptions by dialogism vector enables to view them as a determinant in developing Ukrainian Translation Studies of the second part of the 20<sup>th</sup> century as well as one of the fundamental constituents in contemporary Translation Studies discourse. The scientific-aesthetical profile of Translation Studies conception by V. Koptilov and artistic-aesthetical one by H. Kochur are distinguished as characteristic of their studies. The scholars' crossroads of treating such theoretical problems as translator's individuality, source-orientation in translation, language culture in translation, translatability and history of Ukrainian literary translation are presented in the paper.

*Key words:* Hryhoriy Kochur, Victor Koptilov, Translation Studies, literary translation, translation culture, translator's individuality, translatability, periodization of history of Ukrainian literary translation.